

Eerste hulp bij hechting

Eerste hulp bij hechting

Taal voor ouders en hun jonge kind

Paulien Kuipers

De Tijdstroom, Utrecht

© De Tijdstroom uitgeverij, 2015.
Omslagontwerp: Roy Hoet.
Basisontwerp binnenwerk: Martin Majoor.
Redactie: Willemien van Lith, Meindert Boersma

De Tijdstroom uitgeverij BV, postbus 775, 3500 AT Utrecht
Internet: www.tijdstroom.nl
E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 283 4
NUR 854

Inhoud

Voorwoord door Hedwig van Bakel 7

Verantwoording en dank 9

Vooraf 15

Deel 1 De ontwikkeling van de ouder-kindrelatie: wat kan er goed en fout gaan? 37

Hoofdstuk 1 De ouder-kindband van conceptie tot geboorte 39

Hoofdstuk 2 Hechting en de mogelijkheden van de ouders 57

Hoofdstuk 3 Wie is toch dat kind, wie zijn toch die ouders? 67

Hoofdstuk 4 Hechting en de ontwikkelingsfasen van het jonge kind 83

Hoofdstuk 5 Veilige en onveilige ouder-kindrelatie 105

Deel 2 De hulpverlening 117

Hoofdstuk 6 De hechtingstherapeut 119

Hoofdstuk 7 Hechtingstaal als middel 127

Hoofdstuk 8 Uitgangspunten bij het hechtingswerk 135

Hoofdstuk 9 Het ééngespreksmodel 151

Hoofdstuk 10 Het vijfstappenmodel 165

Hoofdstuk 11 Andere hulpverleningsvormen 193

Deel 3 Speciale omstandigheden 199

Hoofdstuk 12 Hechting en vroeggeboorte 201

Hoofdstuk 13 Hechting in adoptie- en pleeggezin 211

Nawoord 219

Literatuur 223

Kennis- en behandelcentrum Stichting Kinderleven 237

Voorwoord

Prof.dr. Hedwig van Bakel

Baby's en peuters worden in het algemeen beschouwd als kleine individuen die bruisen van het leven, en energie en geluk brengen in ons leven. Gelukkig geldt voor de meeste jonge kinderen dat ze zich doorgaans vrolijk, goed en zonder problemen ontwikkelen. Maar helaas laten studies ook zien dat ongeveer één op de zeven 0- tot 4-jarigen psychische problemen heeft die de ontwikkeling ernstig beïnvloeden. Veelal liggen obstakels bij het tot stand brengen van een goede hechtingsrelatie met de ouder aan deze problemen ten grondslag.

Kennis over het belang van deze vroege ouder-kindrelatie is niet nieuw. Halverwege de vorige eeuw, vlak na de Tweede Wereldoorlog vroeg de Wereldgezondheidsorganisatie (World Health Organization (WHO)) een Britse kinderpsychiater een rapport te schrijven over de geestelijke behoeftes van kinderen. De WHO was namelijk bezorgd over het grote aantal kinderen dat wees was geworden of lange tijd van hun ouders was gescheiden in de oorlog. Het rapport *Maternal Care and Mental Health* van deze psychiater, John Bowlby, verscheen in 1951 en de conclusie was dat de kwaliteit van ouderlijke zorg die kinderen in hun eerste jaren ontvangen van essentieel belang is voor hun verdere ontwikkeling. In de decennia erna is dit werk uitgegroeid tot een van de belangrijkste theorieën in de psychologie en pedagogiek.

Bovendien zijn er op basis van de wetenschap en deze gehechtheidstheorie de laatste decennia vele interventies ontwikkeld om kinderen met problemen in de ouder-kindrelatie te helpen. Interventies en programma's die vaak worden ingezet op het moment dat de relatie al zeer ernstig onder druk staat of al volkomen spaak is gelopen. Deze praktische handreiking voor de jeugdzorg met adviezen, aanwijzingen en een goed onderbouwd voorstel voor één of vijf gesprekken is dan ook meer dan welkom. Het boek slaat namelijk een brug tussen wetenschap en praktijk en laat door middel van helder beschreven praktijkvoorbeelden zien op welke wijze eerste hulp kan worden geboden en erger kan worden voorkomen.

Tegenwoordig zijn er in Nederland veel professionals in verschillende sectoren die zich bezighouden met het ondersteunen van ouders bij de overgang naar ouderschap en bij het optimaliseren van de band met hun kind. Professionals die ouders op een sensitieve en afgestemde wijze helpen bij het tot stand brengen van een goede hechtingsrelatie met hun kind. Een sensitieve en afgestemde reactie van de professional, van een 'infant mental health specialist' of van een hechtingstherapeut, kan een ernstig ontregelde ouder helpen om op de juiste sensitieve en afgestemde wijze te reageren op de baby. Het lijkt zo ontzettend eenvoudig. Toch is kennis alleen niet voldoende en hebben ook deze professionals adviezen en handvatten nodig over de wijze waarop dit kan worden aangepakt.

Als wetenschappelijk onderzoeker op het gebied van ouder-kindrelaties ben ik daarom verheugd dat er professionals zijn die een theorie van een Britse psychiater kunnen omzetten in handreikingen voor de praktijk en hierdoor wetenschappelijke kennis eenvoudig toegankelijk maken voor hulpverleners en gezinnen. Het zijn uiteindelijk de ouders en kinderen die baat hebben bij dit uiterst inspirerende boek. Zij kunnen de toekomst weer hoopvol, met energie en met plezier in elkaar tegemoet zien.

Verantwoording en dank

Als 23-jarige student pedagogiek liep ik in de jaren zeventig van de vorige eeuw stage bij een gespecialiseerd kinderdagverblijf. In die tijd maakte ik over alle werkervaringen aantekeningen. Een van de gebeurtenissen die ik optekende heeft diepe indruk gemaakt.

‘Gisteren was het een warme zomerdag. Het zwembad werd opgezet en alle kinderen werden uitgekleeft om te kunnen gaan zwemmen. Bij een klein meisje van drie jaar werden vele brandwonden op de huid geconstateerd, oude wonden, maar ook nieuwe. De wonden waren rond, een kleine centimeter in doorsnee. De vorm van de wonden, de wijze waarop ze over de romp verspreid waren, sloten littekens ten gevolge van waterpokken uit. Het leek er eerder op dat er met regelmaat sigaretten op haar huid werden uitgedrukt. De wonden bevonden zich op plaatsen waar normaal gesproken kleren zitten. De leiding was in rep en roer. Men ging onmiddellijk in conclaaf om beleid uit te stippelen. Moet de politie gebeld worden? Wie zou het gedaan hebben? Moeten de ouders wel of niet aangesproken worden als het kind opgehaald wordt? Het meisje zelf stond tijdens dit drukke vergaderen van de volwassenen stilletjes aan de rand van het zwembad, met haar T-shirt aan, want zwemmen was voor haar met het oog op infectie te gevaarlijk. Het verbaasde me zeer dat niemand sprak met het kind. Zij wéét toch dat die wonden er zijn. En ze wéét ongetwijfeld ook waarom alle grote mensen om haar heen zo in de war zijn. Ik vroeg aan anderen: ‘Wie praat er met het meisje?’ Maar ik kreeg als reactie enkel verwonderde blikken en het antwoord: ‘Ze is pas drie!’ Wat moet ik hier nu van denken? Wat betekent de uitspraak ‘ze is pas drie’? Dit betekent waarschijnlijk niet dat dit meisje te jong is om pijn te voelen. Zou het kunnen verwijzen naar de impliciete aanname dat dit meisje van drie jaar te jong is om te begrijpen wat er met haar gebeurt? Deze vraag moet ik voor een deel met nee beantwoorden. Ik denk dat dit meisje er weet van heeft hoe ze aan de wonden komt. Ze weet wie het gedaan heeft:

haar vader, haar oom, haar opa, haar moeder, of meerdere van deze personen. Het moeten immers mensen zijn in haar zeer nabije omgeving, want een kind van drie jaar heeft nog geen uitgebreid netwerk aan contacten.

Ik vermoed dat ze door de enorme pijn die de wonden haar moeten hebben gedaan, wéét dat wat er gebeurd is niet goed is. Maar ik denk wel dat ze te jong is om de reikwijdte van de gebeurtenissen te overzien. Ze heeft nog geen besef van de wet, van het verboden karakter van dergelijke praktijken. Dit kind zal de pijnlijke situatie zonder referentiekader aanvaarden en beleven. Juist daarom zullen alle indrukken ongecensureerd binnenkomen. Ze zal in de war zijn. De vader die haar pijn deed is ook de vader die haar op schoot trekt, of haar luier verschoont. De moeder die haar troost, is ook de moeder die haar niet kan beschermen, of de moeder die de wonden toebrengt. Ze zal zich in ieder geval zeer onveilig voelen in deze opvoedingssituatie.'

Wat ik toentertijd, tijdens mijn stage, concludeerde was het volgende.

'De uitspraak 'ze is pas drie' lijkt bij nader inzien te betekenen: ze is nog zó jong, dat wij geen enkel idee hebben hoe wij zo iets ergs als brandwonden op haar lichaam met haar kunnen bespreken, of hoe wij met haar daarover in contact kunnen komen. Wij staan met onze mond vol tanden! Wij hebben geen woorden, geen taal om een driejarig meisje te bereiken ... In de praktijk betekent dit dat we haar aan haar lot overlaten.'

Enkele dagen later schreef ik:

'B. (meisje van drie) is door de Kinderbescherming per direct uit huis geplaatst. De ouders hebben onmiddellijk bekend dat ze de wonden toebrachten in situaties waarin B. hard schreeuwde of tegendraads was. (...) Vannacht heb

ik slecht geslapen. Ik moest steeds aan B. denken die nu in een vreemd bed ligt, bij onbekende mensen. Ze zal nog net zo in de war zijn als een aantal dagen geleden, toen ik haar zag aan de rand van het zwembad. De uithuisplaatsing lijkt me voor de korte termijn een goede zaak. Ze is nu in ieder geval beschermd tegen de onmacht van haar ouders. Maar als ze niet begrijpt wat er gebeurt, vermoed ik dat ze deze uithuisplaatsing als traumatiserend ervaart en zal ze er onvoldoende haar voordeel mee kunnen doen. Ik weet bijna zeker dat niemand, nee niemand haar tekst en uitleg heeft gegeven ... daar is ze immers te jong voor! Als stagiaire durf ik er verder niets over te zeggen. Maar het voelt alsof ik dit kind in de steek heb gelaten.'

Dit voorval was een begin van de drijfveer om in mijn werk taal te vinden om met kinderen te spreken.

Het was later in de tijd dat ik in aanraking kwam met het werk van de Franse kinderpsychiater Françoise Dolto en met het werk van een van haar leerlingen: Caroline Eliacheff. Bij hun werk had ik, misschien wel voor het eerst na al die jaren van mijn werkende en studerende leven, de ervaring thuis te komen bij vakgenoten die de pijn en de werkelijkheid van het kind op dezelfde wijze ervaren als ik. Zij bevestigden mij in mijn zienswijze met hun werk, met hun methodieken, met hun inzichten in wat ik al lange tijd voelde en dacht. Zij gaven mij de ogen om te kijken naar al die ervaringen die ik in mijn leven had opgedaan, als kind, als student en als kindtherapeut. Op hun gezag leerde ik spreken over deze ervaringen en op hun gezag leerde ik luisteren naar kinderen. Naar hun voorbeeld leerde ik met kinderen te spreken over voor hen gevoelige thema's.

De kern van hun werk is de stellingname dat het kind van meet af aan een compleet menselijk wezen is en talig vanaf de geboorte. Het kind is vanaf het begin al autonoom in zijn verlangen, ver voordat het autonoom is in zijn functioneren.

Aan de hand van alle contacten met ouders en kinderen, die hun problemen in de afgelopen jaren voorlegden, ontvouwde zich daarna gaandeweg een methodiek om de pijn die tussen ouders

en kind aanwezig is te bespreken en te verlichten. Er kwam taal tot ontwikkeling om ook met de allerkleinsten te spreken: de baby's en de peuters. Eigentijdse onderzoekers en therapeuten die hun inzichten beschreven, werden als zielsverwanten en medepioniers nieuwe inspiratiebronnen. Sue Gerhardt gaf me een dieper inzicht in de noodzaak van de liefde van ouders voor de ontwikkeling van hun kind. Bea van den Bergh, Hedwig van Bakel en Marilse Eerkens beschouw ik als pioniers die de rechten van de jongste medeburger in Nederland op de kaart zetten. Hedwig van Bakel, als eerste bijzonder hoogleraar Infant Mental Health in Nederland, Rien Verdult en Jaap van der Wal gaven mij kennis om de belangrijke periode vóór de geboorte in beeld te brengen. Jan Olthof ontvouwde voor mij inzichten over het belang van taal en de niet-toevallige keuze van woorden.

De in dit boek beschreven methodiek is het resultaat van de jarenlange zoektocht om de juiste taal te vinden in de hulp aan ouders en hun jonge kind. Het is geenszins bedoeld als wetenschappelijk werk. Dit praktijkboek kan echter wel aanleiding zijn voor verder wetenschappelijk onderzoek. Onder dit boek ligt als fundament het werk van vele therapeuten en wetenschappers die hun sporen verdienden met hun inzichten in het fenomeen 'hechting': Bowlby, Ainsworth, Stern, Klein, Fonagy, Van IJzendoorn, Johnson en Van Bakel om maar eens enkele te noemen. Zonder hun werk zou mijn zoektocht op drijfzand hebben berust. Mijn dank gaat daarom allereerst en vooral uit naar al deze onderzoekers en zielsverwanten, die praktijkmensen zoals ik inzicht verschaffen om ouders en kinderen met hechtingsproblemen hulp te bieden.

Grote dank gaat uit naar de ouders en kinderen die hun verhalen aan mij toevertrouwden. Zij intensiveerden mijn belangstelling voor het hechtingswerk. Daar waar hun verhaal herkenbaar beschreven is in dit boek, gaven zij toestemming voor publicatie. Ik heb getracht elk kind en elk gezin met respect te behandelen en hun anonimiteit te waarborgen. Wanneer ouders en kinderen zichzelf onbedoeld toch in de beschreven casuïstiek denken te herkennen, hoop ik dat zij hun toestemming alsnog geven om zo een bijdrage te leveren aan hulp voor andere ouders en kinderen.

Verdere woorden van dank betreffen de ‘hechtingswerkplaats’ van Xonar, de werkgroep ‘spreken met kinderen’ en de organisatie Envida Maastricht/Heuvelland.

De ‘hechtingswerkplaats’ bood een klankbord om de methodiek met de bijbehorende inzichten te toetsen aan de hulpverleningspraktijk.

De werkgroep ‘spreken met kinderen’, waaraan jeugdartsen en verpleegkundigen deelnamen, leverde een bijdrage aan de visie die in dit boek beschreven is.

Envida, de organisatie voor jeugdgezondheidszorg, bood ruimte voor een uitgebreid trainingsprogramma aan jeugdartsen en verpleegkundigen. In deze training zochten we met elkaar naar de kenmerkende signalen die ouders en hun jonge kind uitzenden wanneer de band tussen hen te wensen over laat. Zonder subsidie van de gemeente Maastricht/Heuvelland zou dit niet mogelijk zijn geweest. Met behulp van provinciale subsidie mag deze kennis verder verspreid worden.

Mijn dank gaat daarnaast uit naar alle collega’s en vrienden die me bij het schrijven van dit boek steunden, een inhoudelijk klankbord vormden en een toetssteen waren voor alle ideeën. Speciaal wil ik noemen: Resie Moonen, Machteld Gudde en Jasmine Luycx. Ingrid Beckers, René de Bruijn en Bert Zonneveld gaven zinvolle inhoudelijke aanwijzingen in de tekst.

Meindert Boersma zorgde voor een structurele stroom redactionele aanwijzingen gedurende het hele schrijfproces.

Willemien van Lith droeg op voortreffelijke wijze zorg voor de eindredactie.

Pieti Kuipers, Marjet Sanders en het bestuur van Stichting Kinderleven hebben mij – ook bij tegenwind – aangemoedigd om door te zetten.

Ten slotte wil ik bovenal noemen en bedanken mijn kinderen, klein-, schoon- en stiefkinderen: Kim en Gerben, Wiene en Marie, Evianne en Suzanne, Laura en Lars en mijn ouders: Tjeerd en Jeltje Kuipers-Duiker. Met jullie ontwikkelde ik mijn eigen verhaal over de band tussen ouders en kind, jullie zijn mijn bron van onvoorwaardelijke liefde.